

Az iskolaszervezet változása

ANDOR MIHÁLY

Miközben a szakemberek és politikusok azon vitatkoznak, hogy változzon-e az iskolaszervezet vagy sem, és ha igen, akkor mily módon, a szerkezeti változás három éve spontán módon elkezdődött. Az iskolaszervezet azonnali liberalizálását kívánók üdvözlik a hatalmi és szabályozási interregnumban megindult folyamatot, mások olyan társadalmi következményektől félnek, amelyet felelős döntéshozó – tartozzon akármelyik politikai irányzathoz – nem vállalhat. Az aggódommal várt következményeket jól foglalja össze Farkas Péter az alábbiak szerint: „...a demográfiai apály éveiben a különböző típusú iskolák versenyeznek a 12-16 éves gyermekekért. A verseny veszteseire előre látható módon a kistelepülések és a városi peremkerületi iskolák, s a kistelepüléseken és a városi peremkerületekben lakó családok lesznek. Nagyon gyorsan kialakul egy kétágú iskolarendszer, amely lehetővé teszi, és kikényszeríti a különböző szociális helyzetű gyermekek elkülönítését, de ez az elkülönítés nem azt fogja jelenteni, hogy a jó képességű gyermekek számára biztosítunk optimális feltételeket, hanem azt, hogy a társadalom legelesettebb egyharmadának, negyven százalékának gyermekeit tereljük át egy másodosztályú közoktatási intézményhálózatba.” (1)

Ebben az idézetben több, kimondott és ki nem mondott állítás rejlik, amelyet mind meg kell vizsgálni ahhoz, hogy valaki véleményt alkothasson az iskolarendszer jövőjéről.

Melyek ezek az állítások?

1. A demográfiai apályban olyan kevés a 12-16 éves korú gyerek, hogy az általános és középiskoláknak – saját fennmaradásuk érdekében – versenyezniük kell értük.

2. A fenti állításban benne rejlik az a feltételezés, hogy a finanszírozás rendszere változatlanul a tanulólétszám után kapott normatíva, amely egyébként nem fedezi az iskolák működtetését.

3. A verseny veszteseiről szóló rész mögött az az állítás húzódik meg, hogy jelenleg az iskolák közös startvonalon állnak, azonos helyzetben, és vesztesek csak a jövőben lesznek. Jelenleg a gyerekeknek egyenlő esélyük van arra, hogy optimális körülmények között szerezzenek tudást az általános és a középiskolákban, és egy-egy korosztály 33 vagy 40%-a a verseny következtében fog ebből kiesni.

4. A verseny eredményét a földrajzi elhelyezkedés fogja eldönteni.

5. A földrajzi elhelyezkedés egy az egyben leképezi a szociális helyzetet.

6. Ki fog alakulni ugyanazon korosztály kettős iskolarendszere: a gyenge iskolák hálózata a társadalom alsóbb rétegeinek és a színvonalasabb iskoláké a közép- és felső rétegnek.

7. Az előbbiből következő állítás: még nem alakult ki az a bizonyos kétágú iskolarendszer.

A végkövetkeztetés: vagy nem szabad engedni az iskolaszervezet megindult átala-

kulását, vagy annyi pénzt kell az oktatásügyre áldozni, hogy minden iskola megőrizhesse, sőt javíthassa színvonalát. Az alábbi tanulmányban választ keresek arra, jogsak-e az aggodalmak.

Demográfia

Igaz-e, hogy a demográfiai apályban olyan kevés a 12-16 éves gyerek, hogy a fennmaradás érdekében az általános és a középiskoláknak versenyezniük kell értük?

Az általános iskola első osztályába lépők száma 1981 óta az 1. számú táblázatban láthatók szerint alakult.

1. táblázat

Tanév	Tanulók száma
1981/82	195 553
1982/83	187 140
1983/84	181 234
1984/85	171 931
1985/86	162 783
1986/87	154 492
1987/88	133 382
1988/89	132 109
1989/90	128 542
1990/91	125 665
1991/92	126 258

A csökkenés 11 év alatt 35,5%. A már megszületett gyermekekkel számolva becslést lehet tenni arra, hogy fog ez a szám alakulni a továbbiakban (2. sz. táblázat):

2. táblázat

Tanév	Tnulóok száma
1992/93	128 453
1993/94	125 840
1994/95	124 348
1995/96	123 304
1996/97	125 679
1997/98	126 000

Az általános iskolába belépők száma stabilizálódni látszik, de mivel a korábbi magasabb létszámú évfázatok kilépnek, miközben a belépő évfázatok létszáma alacsonyabb, az általános iskolás tanulók száma 1991 után is tovább csökken. 1981 és 1991 között 10,9% volt a csökkenés (1212465 főről 1081213 főre), és becslés szerint a 3. számú táblázatban láthatóan fog alakulni a továbbiakban. (2)

3. táblázat

Tanév	Tanulók száma
1993/94	1 031 177
1994/95	1 008 675
1995/96	999 716
1996/97	997 731
1997/98	100 0554

Az 1989/90-es tanév 1 183 573 általános iskolai tanulója 3527 iskola között oszlott meg. (Ebben a tanévben még csak egyedül a budapesti Németh László Gimnázium váltott szerkezetet, ezért ez elhanyagolható.) A 3527 általános iskola 40%-a városi,

60%-a községi volt. A városi iskolákban tanult az általános iskolások 63%-a, a községiekben 37%-a.

Ha egy iskola községben van, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy gyengébb, hogy tanulói hátrányban vannak a városi iskolákba járókhoz képest. Biztosan hátrányos helyzetű iskolák azok, amelyekben még osztott tanítás sincs. A vizsgált évben 567 ilyen iskola volt (az összes iskola 16%-a), ahova viszont az összes általános iskolai tanulónak mindössze 1,1%-a járt.

Ugyanebben a tanévben 90602 pedagógus okította a gyerekeket 49 112 tanulócsoportban, 46 146 osztályteremben. Az elmúlt évtizedekben volt már ilyen szinten a tanulók száma (a 70-es években még alacsonyabb is volt), érdemes összevetni, hogy ehhez milyen egyéb mutatók járultak

4. táblázat

Tanév	Tanulók	Pedagógusok s z á m a	Tanulócso- p o r t o k	Osztálytermek	Átlagos o- sztálylétszám
1948/49	1 188 056	35 203	30 015	21 924	39,6
1969/70	1 177 887	62 834	41 899	31 539	28,1
1989/90	1 183 573	90 602	49 112	46 146	24,1

Nincs az a felelős oktatáspolitikus, aki ezekből az adatokból azt a következtetést vonná le, hogy 1,18 millió gyerek iskoláztatásához elég 60 000 pedagógus, 40 000 tanulócsoport és 30 000 tanterem, sőt majd még ezeket a számokat is csökkenteni lehet, hiszen 1995-re egymilliónál is kevesebb lehet a tanulólétszám. Ha valaki ilyen gondolkodást feltételez, akkor jogosnak látszik félelme a vad versenytől, amelyben pedagógusok és iskolák hullhatnak el, és torz, szociális helyzet szerint szegregáló iskolarendszer alakulhat ki. De mennyi realitása lehet ennek a félelemnek? Ennek megítéléséhez érdemes megnézni a 5. számú táblázatot, az általános iskolák utolsó hét évének néhány adatát.

5. táblázat

Tanév	Tanulók számának változása az előző év%-ában	Tanulócsoportok számának változása az előző év%-ában	Pedagógusok számának változása az előző év%-ában	Tantermek számának változása az előző év%-ában
1985/86	+0,9	+1,4	+2,0	+2,3
1986/87	+0,1	+1,2	+1,8	+1,8
1987/88	-1,7	+0,8	+1,5	+1,8
1988/89	-2,7	-0,2	-0,3	+1,4
1989/90	-4,8	-0,8	-0,01	+0,2
1990/91	-4,5	-0,8	-0,1	+0,9
1991/92	-4,4	-0,5	-1,4	+1,2

A táblázatból látható, hogy miközben az utolsó öt évben megindult a tanulólétszám csökkenése (az utolsó háromban erőteljesen), ezt a csökkenést az oktatás egyéb tényei nem követték. Osztályokat alig vontak össze, illetőleg szüntettek meg, pedagógusokat sokkal kisebb arányban bocsájtottak el, a tantermek száma pedig éppenséggel növekedett.

Persze ha nem is állítja senki, hogy 30 000 pedagógus fölösleges, és 16 000 tantermet be lehet zárni, azért gondolkodhat úgy, hogy „egy kicsit” mégis lehet csökkenteni a létszámot, és „egy kevéske” osztályt mégis össze lehet vonni. Igaz ugyan, hogy az iskolák és tantermek száma országosan növekszik, azért itt-ott mégis be lehet zárni egy-egy iskolát, hiszen a finanszírozás logikája is erre szorítja a fenntartókat. A kis félelem is félelem, ez is beindíthat folyamatokat. Érdemes hát megvizsgálni, milyen lehetőségei vannak az iskoláknak.

Az általános iskolák viselkedése

A félelem logikája a következő: csökken a gyereklétszám, és ezért a normatíva már oly csekély hányadát biztosítja mind az általános, mind a középiskola működtetéséhez szükséges összegnek, hogy a hiányzó részt az önkormányzat nem tudja pótolni. Megindul a verseny, a következőképpen: a szerencsésebb vagy jobb helyzetben lévő általános iskolák elkezdnek felfelé, a középiskolák lefelé terjeszkedni.

Vegyük az első esetet, amikor az általános iskolák 12 évfolyamossá fejlesztik magukat, és ily módon 14-18 éves tanulókat „szereznek” pótlólag. Ezt tehetik 4+8-as, illetőleg 6+6-os szerkezetben, továbbá tehetik úgy, hogy közben megmarad az iskola falai között a nyolcosztályos általános iskola is, de tehetik úgy, hogy nem.

Ha a 4+8-as szerkezetet választják, akkor 10 éves korban történik egy szelekció, amelynek következtében az érdekeiket artikulálni jobban tudó szülők gyerekei a plusz 8-ban (ami tulajdonképpen egy nyolcosztályos gimnázium) folytatják tanulmányaikat, a hátrányosabb helyzetűek pedig az általános iskolában (ha megmarad), illetőleg másik általános iskolában (ha nem). Akárhogy is alakul, a szelekció az általános iskolai évek végéről a közepére kerül, és a szerencsétlenebb sorsúak már nem 14, hanem 10 éves koruktól járnak „gyengébb” iskolába. (Zárójelben megjegyzendő: e menetrend felvázolása mögött ott áll az a feltételezés, hogy az első szelekció most az általános iskola végén, 14 éves korban történik. E tanulmány végén ki fogom fejteni, hogy ez csak formálisan van így.)

A 6+6 esetében lényegében hasonlóak a következmények, csak néhány számot kell megváltoztatni: a szelekció 12 éves korban történik, és a hátrányosabb helyzetben lévők csak 12 éves koruktól járnak a „maradék iskolába”.

A dolgok ilyenén alakulásának azonban több – mondhatni fizikai jellegű – korlátja is van. Az egyik, hogy nem valósítható meg olyan településen, amelyen csak egy iskola van. Az általános iskola felső tagozata (6+6 esetén: utolsó két éve) nem szüntethető meg, mert az ezt „választó” diákokat nem lehet elküldeni másik iskolába. De meg sem tartható a felső tagozat (az utolsó két év), mert ha bejönnek a 14-18 (vagy 16-18) évesek, akkor átlagosan 20%-nyi tanteremhiány (6+6 esetében 10%-nyi) keletkezne az általános iskolában. Mindez azt jelenti, hogy az iskoláknak körülbelül 60%-át, a községi iskolákat nem fenyegeti ez a veszély. (Sajnos nincs statisztikai adat arról, hogy melyik településen hány iskola van, de valószínű, hogy nem minden városban van több, és ezért az általános iskolák több mint 60%-át nem fenyegeti veszély. (3))

A másik ok, ami miatt egy általános iskola nehezen tud felfelé terjeszkedni, a tantestület végzettség szerinti összetétele. A zömmel főiskolát végzett tanári kar egy részét fel kellene váltani egyetemest végzettekkel, és ezt a megoldást aligha támogatnák a pedagógusok. Valószínűleg ez az oka annak, hogy az eddig szerkezetet változtató iskolák között alig találunk általános iskolát. Az 1991/92-es tanév 21 hatosztályos gimnáziumából mindössze öt volt felfelé terjeszkedő általános iskola, a 45 nyolcosztályosból csak kettő. Az 1992/93-as tanévre a hatosztályos gimnáziumok száma 33-mal, a nyolcosztályosoké pedig 15-tel szaporodott, és köztük mindössze két-két általános iskolát találunk.

A jelenség súlyát még jobban érzékelteti, ha a szerkezetváltó iskolákat az összes iskolához mérjük. A magyarországi általános iskolák 0,3%-a váltott szerkezetet 1992-ig, míg az összes középiskolának (gimnázium és szakközépiskola) 12%-a. Ha pedig kihagyjuk a számításból a két szakközépiskolát, és a gimnáziumokhoz viszonyítunk, akkor elmondható, hogy a gimnáziumok 44,3%-a váltott szerkezetet. Az utóbbi adat már jelentős, ezért érdemes a további vizsgálatra.

A középiskolák viselkedése

Az eddigiekből leszűrhető, hogy az általános iskolák szerkezetváltása nem fenyeget vészes torzulással. A kedvezőtlen fejlemények azonban a középiskolák lefelé terjeszkedésével ugyanúgy bekövetkezhetnek. A végeredmény szempontjából mindegy, hogy a jobbak hagyják ott az általános iskolát, és mennek hat- vagy nyolcosztályos gimnáziumba, vagy a gyengébbek hagyják ott a gimnáziummá átalakuló általános iskolát. Mielőtt azonban bármilyen következtetést vonnánk le, meg kell nézni, hogyan alakultak a létszámok a középfokú oktatásban.

6. táblázat

Év	A középfok első* osztályába belépők	Iskolák száma	Pedagógusok száma	Összes nappali közép- fokon tanuló
1982	126 841	887	27 826	399 575
1983	125 424	895	28 624	413 257
1984	125 967	906	29 512	423 639
1985	122 646	917	30 025	425 726
1986	123 670	946	30 754	425 132
1987	127 296	1 008	31 589	431 349
1988	142 138	1 062	32 654	450 024
1989	159 421	1 112	34 399	490 850
1990	153 694	1 193	35 808	517 358
1991	146 004	1 378	36 939	535 064
1992	142 993**			511 795***
1993	141 859**			496 868***
1994	137 452**			483 061***
1995	123 452**			464 186***
1996	119 494**			444 212***
1997	115 293**			421 631***

*A gimnáziumok, a szakközépiskolák, szakmunkásképzők és szakiskolák együtt együtt.

** 1992-től becsült adat. A becslés alapja egyrészt az 1. jegyzetben leírt kalkuláció, másrészt az, hogy a nyolc általánost végzetek 93,6%-a tanul tovább. (Ez volt az 1991-et megelőző öt év átlaga.)

***Becsült adat. A becslés alapja a következő: a középfokú iskolákba járók összlétszáma tíz évre visszamenőleg az érintett négy évben beiratkozottak 85-88%-a volt. Itt a nagyobb lemorzsolódást jelentő, tehát az iskolák sorsára fenyegetőbb 85%-kal számoltam.

A táblázat adataiból látható, hogy nincs szó, a tanulólétszám hirtelen, egyik évről a másikra való drasztikus csökkenéséről, a csökkenés egyik évben sem több 5%-nál. Meg kell azonban említeni, hogy az összes eddigi becslés közül ez a legbizonytalanabb, mert nem számol a szakmunkásképzés összeomlásának kiszámíthatatlan hatásával. Ha a szakmunkásképzés nem adaptálódik a megváltozott helyzethez, akkor a következő fejlemények lehetségesek:

- a gimnáziumok és szakközépiskolák annyival több általános iskolát végzőt vesznek fel, amennyivel az előző évekhez képest kevesebbet tud a szakmunkásképző. Feltételezhető, hogy ehhez nem kell iskola, illetőleg tanterem, mert az addigi szakmunkásképzők alakulnak át valamilyen középiskolává. Viszont mindenképpen kell pedagógus és valamiféle új pedagógia, amely a középiskolába eddig felvettek színvonalát el nem érőkkel tudja elsajáttíttatni a középiskolai tananyagot.

- a középiskolák nem veszik fel ezeket a gyerekeket, és akkor a tankötelezettség határáig parkoltatják őket valamilyen alibi iskolában, amely után szakképzetlenül kerülnek ki a munkaerőpiacra.

Ebbe az összefüggésrendszerbe helyezve kell vizsgálni a szerkezetváltó középis-

kolákat. Ha egy gimnázium – változatlan tanteremszámmal – hatosztályossá válik, akkor ez azt jelenti, hogy átlagosan 33%-kal kevesebb középiskolás korú gyereket tud falai közé fogadni (mert ez a 33% 12-14 éves korú lesz). Ha egy gimnázium – változatlan tanteremszámmal – nyolcosztályossá alakul, akkor 50%-kal kevesebb középiskolás korút tud befogadni.

A következő kérdés, amelyet meg kell vizsgálni, hogy milyen további átalakulásokat feltételezhetünk, ha nem rendeleti úton vezetnek be szerkezetváltozást, hanem csak a spontán folyamatokat hagyják. Az általános iskolák átalakulásával nem kell reálisan számolni (lásd a 0,3%-ot). A szakközépiskolák inkább a tartalmi átalakulásra mutatnak hajlandóságot, ami legfeljebb belső szerkezetüket érinti. A gimnáziumok esetében három változatot kell végiggondolni: (1) elkezdődik a négyosztályossá való visszaalakulás; (2) az összes gimnázium szerkezetet vált; (3) az átalakulás megáll 50% körül.

Az *első eset*. A minisztériumi nyilvántartásokat átböngészve furcsa tény ötlük szembe. 1991-ben a 21 hatosztályos gimnáziumban összesen 40 tanulócsoporthoz tartozott 9 tanterem. És még ez a 9 tanterem is 4 iskola között oszlott meg. A 45 nyolcosztályos gimnáziumban összesen 85 tanulócsoporthoz tartozott 25 tanterem, ami 9 iskola között oszlott meg. Más szavakkal: 16 hatosztályos és 36 nyolcosztályos gimnáziumban tanterem nélkül indult be a „kísérlet”. Minden bizonnyal az történt, hogy az iskolák elfogadták az önkormányzatokkal a „minőségi” iskola eszméjét, de néhány „részletkérdést”, hogy például milyen anyagi jellegű konzekvenciái lesznek ennek 3-4 év múlva, jótékony homályban hagytak. Sem az eszme elfogadása, se a homályban hagyása nem lehetett nehéz, mert feltehetően igaz van *Liskó Ilonának* (4), amikor kutatási tapasztalatok alapján azt állítja, hogy az aktívan politizáló, a testületekben erősebb képvisellel rendelkező, vagy éppen képviselő értelmiségi szülők és gimnáziumi tanárok jobban tudják érdekeiket érvényesíteni.

Egy-két évig mindenféle belső szervezéssel fenn lehet tartani a homályt, de elérkezik majd a pillanat, amikor a testületek laikus tagjai előtt is nyilvánvalóvá válik a részletek ügye, és dönteni kell. Ráadásul minden valószínűség szerint már egy következő testületnek. Ha tanteremépítés mellett döntenek, és pénz is lesz rá, akkor nincs baj, mert mérséklődik a már említett 33 vagy 50%-os deficit. Ha nem lesz pénz tanteremre, akkor egyáltalán nem biztos, hogy a következő képviselőtestület vállalja a korábbi döntést; ha pedig vállalná, egyáltalán nem biztos, hogy ez nem okoz majd felzúdulást a szülők többsége körében – és akkor ez teszi vállalhatatlanná a dolgot. Van tehát esélye a kísérleti hat- és nyolcosztályos gimnáziumok „lemerő” rendszerben való lassú visszavételének.

A *második esetben* – ha az 1991/92-es tanévből indulunk ki – a középfokú oktatás a következőképpen alakul: A 212 állami/önkormányzati gimnázium közül – feltételezve a mai arányokat – 98 (46%) hatosztályos lesz, 114 (54%) pedig nyolcosztályos, és számolnunk kell még 21 egyházi gimnáziummal – vegyük mindegyiket nyolcosztályosnak. A gimnáziumot és szakközépiskolát együtt működtető intézmények eddig sem vettek részt a szerkezetváltásban, feltehetően ezután sem fognak, így – megfelelően őket – számolhatunk további 62 négyosztályos gimnáziummal és összesen 484 szakközépiskolával. Ezt egészíti még ki 409 szakmunkásképző és szakiskola. (5)

Ha az iskolák 1991/92-es befogadóképességével számolunk – tehát azzal, hogy tantermet nem szüntetnek meg, de nem is építenek –, akkor egy gimnáziumra átlagosan 442, egy szakközépiskolára 370 és egy szakmát oktatóra 529 tanuló esik. Az átalakult szerkezetű középfokú képzésbe az alábbi számban férnek be a 14-18 évesek, vagyis a középiskolás korúak (zárójelben az általános iskolás korúak száma, akik értelemszerűen ugyanennyi 14-18 évest szorítanak ki):

98 hatosztályos gimnáziumban elfér 28 877 fő (14 439)

114+21 nyolcosztályos gimnáziumban elfér 29 835 fő (29 835)

62 négyosztályos gimnáziumban elfér 27 404 fő

484 szakközépiskolában elfér 179 080 fő

529 szakmát oktató iskolában elfér 279 841 fő

Most pedig vizsgáljunk egy távolabbi évet, mondjuk az 1997/98-as tanévet. Az 6. számú táblázat alapján – ha úgy tekintjük, hogy minden beiratkozott végigjárja az iskolát – ebben az évben 496 037 középiskolás korú akar majd középfokon tanulni. (Ennél majdnem biztosan kevesebben, mert ez az adat nem számol lemorzsolódással. Ha ezzel is számolnánk, akkor az igény 421 631.) A 496 037 középiskolás korú rendelkezésére áll 545 027 hely. Közülük 86 106 fő (17%) tanulhat gimnáziumban, 179 080 fő (36%) szakközépiskolában, és az ide nem férő 47% szakmunkásképzőben vagy szakiskolában. Marad 48 990 betöltetlen hely a szakmát adó iskolákban. (Ha a lemorzsolódást is figyelembe vevő, realisabb 421 631 fővel számolunk, akkor a korcsoport 20%-a fér gimnáziumba, 42%-a szakközépiskolába, 38%-a szakmát adó iskolába.) Ez nem jelent földrengésszerű vagy drámai változást az iskoláztatásban. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért érdemes táblázatszerűen összefoglalni.

7. táblázat
A 14-18 évesek megoszlása a középfokú iskolák között

Tanév	gimnázium	szakközép	szakmk. + szakisk.	összesen
1991/92	24	33	43	100%
1997/98 lemorzsolódás nélkül	17	36	47	100%
1997/98 lemorzsolódással	20	42	38	100%

Ahhoz, hogy teljes képet alkothassunk az ily módon kialakult helyzetről, meg kell nézni még azt is, hogy nem okoz-e egy ilyen változás nagy rombolást az általános iskolában. Az 1997/98-as tanévben körülbelül 1 millió általános iskolás korú tanulóval számolhatunk (lásd a 8. számú táblázatot). Közülük 44 374 főt vinnének el a hat- vagy nyolcosztályos gimnáziumok, azaz 4,4%-ot. Ez aligha fogja gyökerestől felforgatni az általános iskolát, és nem valószínű, hogy a 6-14 évesek 95,6%-a ezentúl valami csökkent értékű iskolába fog járni.

Az eddigi fejtegetés arra a bizonyos második esetre vonatkozott, amikor minden gimnázium szerkezetet vált, és még itt sem mutatkoznak tragikus fejlemények. Csak-hogy igen kicsi a valószínűsége annak, hogy ez bekövetkezik, hiszen a gimnáziumok iránti növekvő érdeklődés nem fenyeget az iskolák elnéptelenedésével. Eddig sem annyira a tanulók odacsábítása motiválta az átalakulást, mint inkább az elitoktatás iránti igény. Csakhogy jól tudjuk: pusztá szerkezetváltástól még nem lesz egy átlagos iskola elit. Ahhoz pedagógusok is kellenek. Ebből következően a jövőben is éppen annyi elit iskola lesz, mint amennyi eddig volt. (Számuk nem a szerkezetváltástól növekedik majd – ha növekedni fog –, hanem attól, hogy nő a pedagógusok anyagi megbecsülése, ez beindít egy versenyt, a verseny pedig egy szelekciót.) Erre hamar rá fognak jönni a most esetleg illúziókban élő szülők, mint ahogy az is gyorsan ki fog derülni, hogy a régi egyházi iskolák nem azért voltak magas színvonalúak, mert egyháziak voltak, hanem azért, mert kevés volt belőlük, válogatott tanári karral. Sok egyházi iskolának már nem lesz annyira válogatott a tanári kara.

A harmadik eset. A legvalószínűbb fejlemény, hogy a szerkezetváltó iskolák aránya beáll 50%-ra. Ebben az esetben 106 állami/önkormányzati gimnázium alakul át 49 hatosztályos és 57 nyolcosztályos gimnáziummá, tehát az új szerkezet és annak 14-18 éveseket befogadó képessége az alábbiak szerint alakul (zárójelben az általános iskolás korúak száma, akik értelemszerűen ugyanennyi 14-18 évest szorítanak ki):

49 hatosztályos gimnáziumban elfér 14 438 fő (7 220)
 57+21 nyolcosztályos gimnáziumban elfér 17 238 fő (17 238)
 168 négyosztályos gimnáziumban elfér 74 256 fő
 484 szakközépiskolában elfér 179 080 fő
 529 szakmát oktató iskolában elfér 279 841 fő,

A példának vett 1997/98-as tanév középiskolás korosztályra így 564 853 hely vár, és ha a gimnáziumokat meg a szakközépiskolákat feltöltötték, 68 816 üres hely marad a szakmunkásképző, illetőleg szakiskolákban. Mindezt behelyettesítve a 7. számú táblázat struktúrájába a következő adatokat kapjuk:

9. táblázat
 A 14-18 évesek megoszlása a középfokú iskolák között

Tanév	gimnázium	szakközép	szakm. + szakisk.	összesen
1991/92	24	33	43	100%
1997/98 lemor- zsolódás nélkül	21	36	43	100%
1997/98 lemor- zsolódással	25	42	33	100%

És végezetül: a szerkezetváltásnak ez az esete az általános iskolás korúak 2,4%-át érintené.

Végül

Az eddigiekből talán látható, hogy a nagy felelősségérzettel áthatott aggodalom fölösleges. Az általános iskolák 0,3%-át érintő változás eddig sem rendítette meg az iskolarendszert, és nem fogja az sem, ha az általános iskolás korúak 2,4 vagy akár 4,4%-a valamiféle elit iskolába kerül. A demográfiai apályban még a szekezetváltás drasztikusabb (ám kevésbé reális) esete sem okozna súlyos torzulásokat. Újabb demográfiai hullámra pedig nincs kilátás, és feltehetően igaza van *Farkas Péternek*, amikor megállapítja:

„A demográfiai hullám Magyarországon kb. 22 évenként tetőzik, de a csúcs egyre alacsonyabbá, a hullám elnyújtottabbá válik. Az 1974-75-ös születési hullám [...] az 1991/92-es tanévben tetőzik a középfokú oktatásban 531 000 tanulóval. A következő hullám csúcspontja a középfokú oktatásban előreláthatóan 2013-ban lesz, amely hozzávetőlegesen 430 000 tanulót jelenthet. Ezután – amennyiben időközben jelentősebb, a születésekre ható intézkedések nem történnek – a hullám szinte teljesen eltűnik, a tanulólétszám szűk határokon belül, megközelítőleg állandóvá válik.” (6)

Befejezésül érdemes végiggondolni, hogy mi *nem változna*, ha engednénk félelmeinknek, rendeletileg megtiltanánk a szerkezetváltást, és maradna a régi iskolaszervezet.

Ha valaki attól fél, hogy az egységes általános iskola szétesik egy kétágú oktatási rendszerré, amely elit intézményekből és egy „másodosztályú” intézményhálózatból fog állni, akkor – kimondatlanul ugyan, de – azt is megfogalmazza, hogy ez most nem így van. Márpedig mindenki tudja, hogy most is ez a helyzet. Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy voltak és vannak jobb iskolák meg rosszabbak, hogy egy iskolán belül vannak jobb osztályok meg rosszabbak, tagozatosok meg nem tagozatosok, hogy tehát az egységes általános iskola leple alatt már régóta kialakult az a bizonyos „kétágú iskolarendszer”, amely főleg szociálisan differenciál, és sok esetben nem 10 vagy 12 éves, hanem már 6 éves korban szelektál. Csakhogy mindez úgy működik, hogy nincsenek róla adatok, sem az arányait, sem a minőségét nem lehet pontosan tudni, mert nyilvánossága korlátozott. (Még az is csak az utolsó néhány év fejleménye,

8. táblázat
Az általános iskolák tanulólétszáma évfolyamonként (1981-1997)

Tanév	Évfolyam								Összesen
	1	2	3	4	5	6	7	8	
1981/82	195 553	163 856	146 483	141 208	142 979	143 817	141 319	138 250	1 213 465
1982/83	187 140	187 492	161 884	145 522	143 512	140 102	141 760	136 682	1 244 094
1983/84	181 234	179 609	185 256	161 630	147 269	140 649	137 762	136 490	1 269 899
1984/85	171 931	173 659	177 607	185 218	163 416	144 433	138 103	132 281	1 286 648
1985/86	162 783	164 849	171 673	178 082	186 376	160 239	141 386	132 430	1 297 818
1986/87	154 492	155 556	162 681	172 087	179 629	182 905	156 866	135 239	1 299 455
1987/88	133 382	146 877	153 700	163 006	173 916	176 904	178 869	150 603	1 277 257
1988/89	132 109	129 533	145 538	154 176	165 002	171 485	172 846	171 983	1 242 672
1989/90	128 542	127 514	129 171	145 766	156 223	162 821	167 460	166 076	1 183 573
1990/91	125 665	123 804	127 388	129 943	148 869	154 853	159 432	160 702	1 130 656
1991/92	126 258	120 672	123 177	127 664	132 263	146 850	151 559	152 770	1 081 213
1992/93	128 453	126 258	120 672	123 177	127 664	132 263	146 850	151 559	1 056 896
1993/94	125 840	128 453	126 258	120 672	123 177	127 664	132 263	146 850	1 031 177
1994/95	124 348	125 840	128 453	126 258	120 672	123 177	127 664	132 263	1 008 675
1995/96	123 304	124 348	125 840	128 453	126 258	120 672	123 177	127 664	999 716
1996/97	125 679	123 304	124 348	125 840	128 453	126 258	120 672	123 177	997 731
1997/98	126 000	125 679	123 304	124 348	125 840	128 453	126 258	120 672	1 000 554

Megjegyzés: Az 1992/93-as tanévtől becslés, aminek alapja:

- egyrészt az évenkénti élvészületek száma 1986-tól kezdve (ami az elsősöket illeti)
- másrészt az 1991/92-es tanév 2-8 évfolyamainak változatlan továbbgörgetése. Mindkét számítási mód magasabb létszámot produkál, mint a valóságos.

hogya a Köznevelés listát publikál a középiskolák rangsoráról, de az általános iskolákról a mai napig nincs ilyen lista.)

Ebben a szférában az információáramlás és az eljárásmodok nem hivatalosak, mondhatni, suttymban történnek a dolgok, és emiatt a szülők érdekérvényesítéséhez sokkal nagyobb tájékozottság, sokkal több informális hatalom kell, mint egy formalizált átlátható rendszerben (legyen akármilyen). A félhomályban, a nehezen megszerezhető tájékozottság világában a társadalom elesettebb csoportjai sokkal nagyobb hátrányba kerülnek és sokkal kiszolgáltatottabbak, mert még azt sem tudják, hogy miben, milyen irányban és hogyan kellene érdekeiket érvényesíteni, ugyanis a szociális szelekciót teljes mértékben elfedi a teljesítmény szerinti szelekcióra való hivatkozás. Ebben a szándékosan homályban hagyott és zagyva rendszerben, amelyben a tájékozottabbak azért jól eligazodnak, még az sem derülhet ki, hogy a szociális háttér különbségei pedagógiai eszközökkel kezelendők, és nem pusztán fegyelmi kérdések. Ebben a rendszerben már első osztályban le lehet mondani a „reménytelenekről”, végigülhetnek nyugodtan nyolc évet, ha „nem zavarják az órát” (7).

Ha a kétágúság rejtve marad, nem manifesztálódik, akkor nem kell, sőt nem is lehet vele foglalkozni, nem indulhat el a gondolkodás abba az irányba, hogy itt egy társadalmivá váló közoktatási problémára kell pedagógiai megoldást találni.

Nem kell tehát szerkezetváltozás ahhoz, hogy *Farkas Péter* félelmei valóra váljanak, így van ez már régóta. És nem egy esetleges szerkezetváltozás fogja felerősíteni, ha egyáltalán erősödhet még, elég ehhez a szabad iskolaválasztás, ami az eddig csak kapcsolatokkal elintézhető állampolgári joggá tette, miközben az információ továbbra is a kiváltságosok privilégiuma marad.

Ezzel szemben azt lehet mondani, hogy ha – akár szerkezetváltással, akár mással – nyílttá válik az, ami idáig rejtett volt, akkor mindenki csak nyerhet.

Befejezésül egy igen lényeges, de röviden elintézhető kérdés. Amennyiben a közoktatás finanszírozása olyan marad, mint a jelenlegi (amit az jellemez, hogy az állami költségvetés egyre nagyobb arányban hárítja a költségeket az önkormányzatokra, miközben a központi jövedelmelvonás mértéke lehetetlenné teszi helyi adók kivetését), akkor – akár szerkezetváltással, akár anélkül – a jelenlegi torz rendszer tovább torzul. Nem történik más, mint amit már jól ismerünk például az egészségügyből: az egyre szűkülő javakért folytatott versenyben egyre nagyobb szerepe lesz az informális megoldásoknak, és a társadalmi különbségek egyre határozottabban fognak leképeződni a közoktatásban.

JEGYZET

- (1) *Farkas Péter*: Az oktatáspolitikai adaptivitása. 1992. (Kéziratban)
- (2) A becslés peremfeltételei a következők: (a) a megszületett évfázatok változatlan számban kerülnek első osztályba (a valóságban mindig valamennyivel kevesebben); (b) az 1991/92-es tanév különböző évfolyamai évről-évre változatlan létszámban kerülnek a következő évfolyamba (tehát nem számoltam a bukásokkal és a lemorzsolódással); (c) nem számoltam a túlkorosként bennmaradókkal. Mindezek miatt feltételezhető, hogy a valóságos értékek valamivel alacsonyabbak lesznek, mint a becslések.
- (3) Egy 8000 főnél kisebb lélekszámú településen általában 1000 fő alatt van az általános iskolai tanulók száma, és ennyi gyerek elvileg már egy iskolába is járhat. Márpedig a 177 magyar város közül 37-ben a lakosság száma a nyolcezetet sem éri el.
- (4) *Liskó Ilona*: A szerkezetváltás finanszírozása. = *Educatio*, 1992/2. sz.
- (5) Ebben a számításban a 409 szakmát adó iskola léte a legbizonytalanabb elem. Igaz ugyan, hogy a szocialista nagyipar összeomlásával képzőhelyek vesznek el, de ugyanakkor ellensúlyozó folyamatok is beindultak (átalakulás szakközépiskolává, tanműhelyek önkormányzati átvétele), és ezek számáról, arányáról még semmi pontosat nem lehet tudni. Ugyanakkor átalakul maga a szakmasztruktúra is: a hagyományos nagyipari szakmákra nem csak az igény kevesebb, hanem a jelentkező is, viszont többen jelentkeznek a szolgáltatásban hasznosítha-

tókra. Ha pedig ez utóbbiakra pillanatnyilag nincs is elég képzési hely, a piac – inkább előbb, mint utóbb – meg fogja teremteni a feltételeket (lásd kereskedelem és vendéglátás). Mindezenre figyelemre méltó, hogy a szakmunkásképző intézetek száma még 1991-ben is kilenccel nőtt, a szakiskolák száma pedig csak eggyel csökkent.

(6) *Farkas Péter*: l.m.

(7) Kitűnő bizonyítéka ennek Liskó Ilona vizsgálata az iskolai fegyelmi problémákról, amelyből kiderül, hogy a nem teljesítő, de „rendesen viselkedő” tanulóknak még a megengedett mértéken túli hiányzást is jobban elnézik, mint a renitenseknek a kisebb „bűnöket”. (*Liskó Ilona*: A vádlottak padján = Iskolakultúra, 1992/9. sz.)

Pályázati felhívás

A Magyar Tehetség Társaság és a *Magyar Iparművészeti Főiskola Tanárképző Intézete* pályázatot hirdet a vizuális nevelés és a környezetkultúra pedagógiája területén született *tehetséggondozó, képességfejlesztő programok szerzői* számára.

Pályázatunk címzettjei a pedagógusok – az óvodától a felsőoktatásig –, valamint népművelők, népművészek, iparművészek, építészek és bárki más is, aki a vizuális alkotás és befogadás területén sikeres pedagógiai programot tervezett és kipróbált.

A pályázat tárgya: a tehetséggondozó program tartalmának és módszereinek leírása legalább 1 nyomdai ív (20 gépelt oldal) terjedelemben, a munkát illusztráló 30 db diapozitív melléklettel. A képeken lehetőleg a gyerekek fejlődését reprezentáló, azonos tanulóktól más-más évben, illetve médiumban készült munkák legyenek.

A pályázathoz *tájékoztatót és pályázati űrlapot* lehet igényelni az alábbi címen:

Turjányi Katalin oktatási titkár
Magyar Iparművészeti Főiskola Tanárképző Intézete
1121 Budapest, Zugligeti út 11-25.
Tel.: 176-1722/27,64 Fax: 176-7488

A pályázatokat a fenti címre 1993. május 15-ig lehet benyújtani. Az elbírálást szakértői zsűri végzi. A díjazottakat június 30-ig értesítjük. Az ünnepélyes díjátadás és a nyertes pályázók illetve tanítványaik munkáiból rendezett kiállítás 1993. októberében lesz Budapesten, a Tölgyfa Galériában.

A pályadíjak: az 1.-3. helyezett anyagi támogatást kap a Páviában, 1994. őszén, az Európai Tehetség Tanács (ECHA) a kreativitásról rendezett konferenciáján való részvételhez. (Utiköltség, részvételi díj)

Az 1.-6. helyezett anyagi támogatást kap a Magyar Tehetség Társaság 1994. őszén, Budapesten rendezendő nemzetközi konferenciáján való részvételhez, amelynek témája a vizuális tehetség gondozása (utiköltség, részvételi díj, szállásköltség).

A 7.-10. helyezett művészeti könyveket és művészeti kellékeket nyer.

Ezen felül a legjobb pályázatokat publikálásra megvesszük, ekkor a terjedelemtől függő szerzői honoráriumot fizetünk és anyagköltséget is térítünk.